

Litteraturgranskningar

Johan Lundborg: *Ideologiernas och religionens död: En analys av Herbert Tingstens ideologi- och religionskritik*. Nora: Nya Doxa 1991.

Herbert Tingsten är sannolikt den mest namnkunnige svenske statsvetaren. Lustigt nog vilar hans utländska berömmelse på en helt annan grund än hans nordiska. Internationellt förbinds hans namn med Political Behaviour (1937), en av de första jämförande empiriska studierna av röstande och valresultat. I nordiska och särskilt då naturligtvis svenska fackkretsar är han känd för sin skrifter om de demokratiska statsskickens framväxt och tillbakagång och demokratins problem. Sin största ryktbarhet som fackman här hemma nådde emellertid Tingsten genom sin kritik av socialistiska, konservativa, nazistiska och fascistiska ideologier och teorin om ideologiernas död. När jag själv började läsa statskunskap i Uppsala 1960 var Tingstens *Den svenska socialdemokratiens idéutveckling*, *De konservativa idéerna* och *Den nationella diktaturen* självklara inslag på litteraturlistorna. Hans teser att socialism och demokrati omöjligt kunde förenas eller att Marx' stora och lilla perspektiv strider mot varandra var givna diskussionsämnen kring kexen, rödvinet och grönmögelosten i studentkorridorerna. Att Tingsten var en otroligt blodtörstig debattör kunde vi studenter själva förvissa oss om under den väldiga sammandrabbningen med biskop Cullberg i den absolut fullsatta universitetsaulan. Att han som DN:s chefredaktör blev den störste publicisten i Sverige efter Segerstedt betvivlade ingen. För oss unga statsvetare i början av 1960-talet var Tingsten en beundrad men ouppnåelig förebild.

Johan Lundborgs doktorsavhandling *Ideologiernas och religionens död: En analys av Herbert Tingstens ideologi- och religionskritik*

(Nora: Nya Doxa) väcker mot denna bakgrund stor nyfikenhet. Disputationen ägde rum i december 1991 inom avdelningen för tros- och livsåskådningsvetenskap vid Teologiska institutionen i Uppsala. Att teologiska livsåskådningsforskare intresserar sig för politiska ideologier, debatter och Herbert Tingstens idékritik förvånar numera ingen som i ett par decennier följt utvecklingen. Insatser inom detta område har tidigare gjorts av Robert Heeger, Anders Jeffner, Göran Collste och Carl-Henric Grenholm, insatser som också väckt uppmärksamhet inom statskunskapen. Lundborg ansluter till denna idéanalytiska tradition bland uppsalateologerna.

I sin traktat sätter Lundborg in Tingsten i ett idéhistoriskt sammanhang, bland annat i förhållande till Rudolf Kjelléns statsmetafysik och Axel Hägerströms värdenihilism. Även om inflytandet från Hägerström enligt författaren inte är teoretiskt djupgående, hävdar han att Tingsten genom sin anknytning till Uppsalafilosofin kan ses som en representant för en distinkt internationell tankeströmning i europeisk vetenskapsfilosofi och samhällstänkande vid seklets början. I anslutning till Thorild Dahlquist konkluderar nämligen författaren att uppsalafilosofin på avgörande punkter påminner om samtida rörelser inom europeisk filosofi, främst Cambridgeskolan och Wienkretsens logiska empirism. Ett viktigt hävdande i undersökningen är att det föreligger en parallellitet mellan Tingstens ideologikritik och religionskritik.

Lundborg har som den förste gett en heltäckande karakteristik och analytisk genomlysning av den tingstenska idékritiken. Tingstens idékritik – en benämning som statsvetarna föredrar fram ideologikritik – är en innehållslig idéanalys, framhåller Lundborg med rätta. Den avser ideologiernas intellektuella hållbarhet och giltighet, inte deras historiska fram-

växt, intellektuella ursprung eller deras samhälleliga konsekvenser. Att Tingsten på denna punkt var en vägröjare framgår naturligtvis vid en jämförelse med exempelvis hans lärare, Rudolf Kjelléns, metafysiska sökande efter statens väsen. Den berömda polemiken med Gunnar Heckscher visar att idékritiken var omstridd även i samtiden.

I Tingstens egen självförståelse (s 55f; alla sidhänvisningar avser Lundborgs bok) gick idékritiken ut på att ta ställning till uttalanden om fakta och generaliseringar på svaga grunder (empirisk kritik), påvisa tankefel, logiska misstag och felaktiga slutledningar (logisk kritik) samt nagelfara de delar av ideologierna som består av "en såsom obestridlig fattad metafysik" (metafysikkritik). Till dessa tre inslag fogar Lundborg efter en grundlig genomgång ett fjärde, nämligen bedräglig argumentation. Lundborgs fyrdelning av den tingstenska idékritiken formuleras på följande sätt: kritik av metafysiken, kritik utifrån empiriska grunder, kritik utifrån logiska grunder samt avslöjande av bedräglig argumentation.

Metafysikkritik

Tingsten gick obarmhärtigt till attack mot metafysiska inslag i de stora ideologierna. Hägerströms devis "praeterea censeo metaphysicam esse delendam" kunde han mycket väl ha gjort till sin. Det märkliga är, noterar Lundborg påpassligt, att Tingsten aldrig, i hela sitt författarskap, explicit redogör för vad han avser med metafysik. Detta är ingen tillfällighet utan hänger samman med Tingstens ointresse för semantiska frågor, begreppsanalys och för problematisering av den egna analyspositionen. Tingsten var en gudabenådad kritiker med en enastående förmåga att se och förstora upp motståndarnas intellektuella svagheter. Det fundament utifrån vilket han själv med en karakterisk förening av flammande intellektuellt glöd och humoristisk stil kritiserar andra tog han emellertid för givet. Det problematiserades, diskuterades och betvivlades aldrig. Efter en arkeologisk rekonstruktion kommer Lundborg fram till att påståenden om existen-

sen av en verklighet utöver tid och rum är metafysiska enligt Tingsten (s 57).

Ett gott exempel på metafysik i Tingstens mening är organismteorin. Organismteorier hävdar att staten, folket, samhället eller nationen är en personlighet, ett väsen, med ett eget liv innefattande egna bestämda syften. Med sitt tal om det eviga tyska folket avsåg nazistiska ideologer inte bara det nu levande folket inom Tysklands gränser utan ett evigt folk som hade både ett förflutet och en framtid. Det eviga folket var det äkta, det sanna, det verkliga folket.

Även Marx var en organismteoretiker menade Tingsten. Han betraktade ju klasserna inte bara som begrepp utan som naturliga enheter, som ett slags organismer. I Marx hegelianska schema sattes proletärer och kapitalister in som överindividuella, i historien verkande personligheter. Andra företeelser som Tingsten betraktade som metafysiska var teleologiska föreställningar om att det existerar en mening, ett syfte, en avsikt eller ett ändamål i historien eller tillvaron i stort.

Kritik utifrån empiriska grunder

Det andra viktiga inslaget i den tingstenska idékritiken är kritiken utifrån empiriska grunder. Lundborg menar sig här ha funnit fyra undertyper. Påståenden om verkligheten kritiseras för att det inte finns någon metod varmed de kan empiriskt beläggas. Vidare hävdar Tingsten att mängder av ideologiska föreställningar med tiden har visat sig vara falska. Marx förutsägelser om proletariatets fortgående utarmning t.ex. här enligt Tingsten vederlagts av verkligheten själv (s 72). På samma sätt tillbakavisar Tingsten påståendet att genomförd demokrati skulle garantera socialt lugn i samhället. Han anser också att verkligheten visat ohållbarheten av påståendet att demokrati är omöjlig utan ekonomisk likställighet.

En tredje typ av empirisk kritik går ut på att vissa generaliseringar i ideologier bygger på alltför bräckligt empiriskt fundament. Belägen är otillräckliga för påståendet att individer alltid styrs av egenintresset. Självklart finns

det, argumenterar Tingsten, andra motiv för handlandet än det egna intresset (s 73).

Slutligen hävdar Tingsten ibland att det finns andra förklaringar som ger betydligt större förståelse än de som förs fram i vissa ideologier. Att olika rasers eller socialgruppers egenskaper förklaras genom hänvisning till de olika gruppernas genetik är ofullständiga på detta sätt. I stället, menar Tingsten, bör man söka förklaringen i miljöns inflytande (s 76).

Logiskt grundad kritik

Kritik på logiska grunder (s 78ff) handlar om oförenligheter och rena motsägelser. Johan Lundborg menar sig ha funnit tre typer av motsägelser som Tingsten ofta återkommer till. Dessa kallas (i) motsägelser mellan säga och göra, (ii) en generell norm leder till andra slutsatser än ideologen är beredd att acceptera – följderna blir en motsägelse samt (iii) oprecis begreppsbestämning leder till motsägelser.

Motsägelser mellan säga och göra (s 80) handlar om kontradiktioner mellan generella deklamationer å ena sidan och specifika uttalanden å den andra. Trots att Treitschke bedyrar att han principiellt erkänner de olika folkens egenart och värde rangordnar han senare alla nationerna.

Den andra varianten av den logiskt grundade kritiken handlar, för att uttrycka det enklare än Lundborg, om motstridande handlingsnormer. Ideologer kritiserar för att de lägger fast handlingsnormer som är så generella att de leder till direktiv för handlandet som ideologen inte kan godta. Handlingsnormerna står i strid med varandra.

Den tredje varianten handlar om oförenliga begrepp. Lundborgs exempel från *Den svenska socialdemokratin idéutveckling* rör begreppet proletariat. Tidigt avsågs med proletariat arbetarna i den kapitalistiska produktionsordningen. Utifrån denna definition var den svenska arbetarklassen ytterst fåtalig, vilket socialdemokraterna inte kunde acceptera då man ville representera en majoritet av befolkningen. Andra gånger menade man med proletariat de som försörjde sig på eget arbete. Men

då kom både bankdirektörer och professorer att tillhöra proletariatets skara. Inte heller detta var man beredd att skriva under på. Dessa olika definitioner var logiskt oförenliga.

Bedräglig argumentation

Till denna sista typ av ideologikritik för Lundborg skuggboxning samt ogiltiga slutledningar och cirkelbevis. Med skuggboxning menas missvisande tolkningar. Ideologer tolkar och framställer sina meningsmotståndares uppfattningar på ett felaktigt sätt. Ideologier vimplar av sådana missvisande återgivningarna och Tingsten är mycket snar att påtala dem.

Den andra bedrägliga argumentationen består av ogiltiga slutledningar och cirkelbevis. En ogiltig slutledning finner Tingsten hos de italienska fascisterna. Utgångspunkten är Moscas och Paretos tes att det alltid är en minoritet av aktiva personer som innehar den politiska makten. Denna minoritet betecknas som en elit men ordet används då inte i någon värderande betydelse, fastslår Tingsten. De italienska fascisterna begagnade emellertid Mosca och Pareto i en argumentering som kan ställas upp som följande syllogism: En elit styr alltid staten, nu styrs Italien av fascisterna, alltså är fascisterna en elit. I premisset används elit i bemärkelsen aktiv minoritet. Men i slutsatsen ges begreppet elit betydelsen moraliskt överlägsen klass. Vips har man bevisat sin egen rätt till makten. Vad Tingsten visar är således att den slutsats man kommer till beror på en otillbörlig förändring av ett begrepps konnotation, konstaterar Lundborg. Kritiken handlar alltså i grunden om meningsförskjutningar och oklart språk.

Cirkelresonemang slutligen innebär att man förutsätter i sina resonemang vad man är ute för, att bevisa. Framstegsideologernas metod består i att enbart plöcka fram sådana data som styrker deras tes. Tingsten citerar Gunnar Aspelin: "Man vill legitimera ett visst begrepp och använda just detta begrepp som värdeprincip vid legitimeringsförsöket." Det är en cirkelresonemang för att legitimera ett begrepp som värdeprincip vid legitimeringsförsöket. Det är en cirkelresonemang för att legitimera ett begrepp som värdeprincip vid legitimeringsförsöket. Det är en cirkelresonemang för att legitimera ett begrepp som värdeprincip vid legitimeringsförsöket.

Utveckling av Lundborgs kritik kategorier

Fakultetsopponenten, Jörgen Hermansson, påpekade att Lundborg inte har något större schema i vilket han sätter in Tingstens ideologikritik. Vi får alltså inte reda på om det finns någon form av kritik som saknas i den tingstenska metodarsenalen. Själv har jag också undrat över om Lundborgs typologisering är uttömmande och om kategorierna ömsesidigt utesluter varandra. Undrandet underlättas av Lundborgs egen framställning som är enkel, klar och fylld av illustrativa exempel från Tingstens idékritiska författarskap. Ytterligare en vinst för klarheten skulle emellertid ha uppnåtts om Lundborg presenterat hela sin typologi i figurform.

Det finns flera problem med den lundborgska grupperingen av inslagen i Tingstens idékritik.

En svårighet är att den metafysiska kritiken anger vad kritiken riktar sig *mot*, medan kritiken utifrån empiriska grunder handlar om vad kritiken utgår *ifrån*. Detta visar att Lundborg använder sig av två indelningsgrunder för sin gruppering.

Lundborg går emellertid också in på *grunderna* för Tingstens metafysikkritik, dvs vad den utgår ifrån. De sammanfattas på följande tydliga sätt:

1. Utsagor som uttrycker påståenden om verkligheten och som falsifieras av sinneserfarenheten, bör inte accepteras.

2. Utsagor, som uttrycker påståenden om verkligheten och som är metodiskt omöjliga att empiriskt verifiera, bör inte accepteras.

Denna distinkta och klargörande summering får läsaren att önska att Lundborg sammanfattat de andra inslagen på samma slagkraftiga sätt, vilket han alltså inte gjort. Summeringen visar emellertid att dessa två kriterier hör hemma under empiriskt grundad kritik. Lundborg konstaterar själv att Tingstens metafysikkritik är empiriskt grundad och att den behandlas som en särskild kategori enbart därför att den är så central hos Tingsten (s. 61, n. 31), vilket är en

Startpunkten för en enhetlig klassificering av inslagen i den tingstenska idékritiken bör emellertid inte vara vad den riktar sig mot utan

vad den utgår ifrån. En sådan indelningsgrund blir mer fruktbar och generell för fler områden än ideologianalys än en som tar fasta på kritikkens föremål eller objekt. Eftersom metafysikkritiken är en empiriskt grundad kritik bör den också hänföras till denna kategori. Därmed skulle Lundborgs fyra kritiktyper ha reducerats till tre.

Lundborgs fjärde kritiktyp, bedräglig argumentation, har fått en mindre lyckad benämning. Ett bedrägeri är ett medvetet luredrejeri men misstolkningar och ogiltiga slutledningar i ideologier behöver inte vara medvetet trixande. Det kan röra sig om feltänkande i god tro.

Det finns emellertid andra, viktigare invändningar mot kategorin bedräglig argumentation. Den bör enligt min mening helt upplösas och ersättas på följande sätt.

Misstolkningar av motståndares positioner och argument – det som Lundborg så träffande benämner skuggboxning och som också brukar kallas fågelskrämmemisstaget – bör enligt min mening urskiljas som en särskild kritiktyp som rör tolkning och mening. Den kan kallas tolkningskritik. Det som Lundborg kallar ogiltig slutledning baserar sig på oklar användning av ord. Detta bör också göras till en särskild kategori av idékritik utifrån principen att en argumentering bör vara klar. Den kan kallas klarhetskritik. Den tredje typen av bedräglig argumentering, cirkelbevis, förefaller vara ett fall av empirisk kritik. Vad Tingsten vänder sig emot är att ideologer ensidigt plockar ut empiriskt bevismaterial som stöder deras tes. Potentiella avvikande empiriska fall diskuteras inte. Detta tycks vara ett fall av felaktig empirisk bevisföring och kan hänföras till empiriskt grundad kritik.

Kategorin bedräglig argumentation bör alltså delas upp på tolknings- och klarhetskritik och det tredje inslaget bör föras till empirisk kritik.

Det finns ytterligare en kritiktyp hos Tingsten som Lundborg haft svårt att ringa in, eftersom han inte skapat någon tydlig kategori för den. Det är relevanskritiken. Relevanskritik är något annat än hållbarhetskritik. Relevanskritik avser nämligen inte sanningen utan rör problemet om det som anförs hör till äm-

net. En argumentering kan självfallet i princip innehålla sanna verklighetsomdömen utan att för den skull höra till ämnet. Relevanskritik bör därför upptas som en särskild kategori.

Kritik utifrån relevanskravet säger att de uttalanden som görs (och lätt insedda, underförstådda delar därav) skall höra till ämnet samt att i varje fall väsentliga delar av ämnet inte skall utelämnas. Relevanskritik kan med andra ord riktas dels mot vad som sägs (det är irrelevant) dels mot vad som utelämnas (det är relevant).

Att agitatorer i politiska valkampanjer bryter mot relevanskravet är självklart. Politiker pratar mer för kärlek vid sidan av ämnet. Av nödtvång döljer de relevanta fakta som ställer eget agerande eller egna partiprogram i ofördelaktig dager.

Pretextiöst prat vid sidan av ämnet är också ett trick som politiker tillgriper när de ställs inför besvärliga journalistfrågor. I stället för att rättframt besvara frågorna slingrar de sig och pratar om något annat.

Huruvida Tingsten riktar relevanskritik mot politiska ideologier är svårt att avgöra eftersom Lundborg inte arbetat med denna kategori. Däremot framgår det att Tingsten använder relevansargument i religionskritiken. Han attackerar nämligen det försvar för religionen som tar fasta på religionens påstådda goda funktioner i samhället men som lämnar frågan om dess sanning därhän. Tingsten tycks mena att det senare försvaret är irrelevant eller i varje fall mindre relevant än ett försvar som tar fasta på sanningsfrågan (s 95ff).

Slutligen finns det en grundregel i argumentationsläran som säger att ståndpunkter (slutsatser) skall stödjas av argument. Den oacceptabla argumentationsteknik som består i att en ståndpunkt förs fram och upprepas och upprepas och upprepas utan att några skäl presenteras fick redan på medeltiden ett särskilt namn, argumentum ad nauseam, sjösjukeargumentet.

Sjösjukeargument torde vara mycket ovanliga i politiska ideologier. Av texter och citat i Johan Lundborgs avhandling att döma har det aldrig använts av Herbert Tingsten i hans ideologikritik.

Det försök jag här gjort att utveckla Lundborgs analyschema för kritiktyper i den tingstenska idékritiken har utgått från mina egna tidigare ansträngningar i branschen. Under mitt arbete på 60- och 70-talen med Herbert Tingstens idékritik och idéanalytisk metod i största allmänhet försökte jag skapa en sorts allmängiltig översikt över kritiktyper. Huvudragen i schemat finns redan i *Det rationella politiska samtalet* (1977: 19, 59ff) men presenteras mer utförligt i *Political Reasoning* (1982:31ff, 123ff). Grundtanken i mina framställningar har varit att den statsvetenskapliga idékritiken liksom den allmänna argumentationsanalysen förfogar över en uppsättning regler, standards eller kriterier med vars hjälp man söker bedöma om en argumentering är giltig eller rationell. I detta sammanhang vill jag presentera ett utvidgat schema, som sammanfattas i figur 1.

Att ståndpunkter (slutsatser) skall stödjas av argument är en grundregel i argumentationsläran. Brott mot denna regel, vilka som vi sett kallas argumenta ad nauseam, torde emellertid vara ovanliga i politiska ideologier, varför denna punkt blir relativt ofruktbar.

Oklarheter är däremot utomordentligt vanliga både i politiska ideologier och i praktisk politik. Lundborg anför som vi sett en hel rad exempel på oklarhetskritik i den tingstenska idékritiken. Lundborg har ingen särskild kategori oklarhetskritik, vilket jag hävdar han borde ha. Den semantiska frågan om mening och betydelse kan och bör hållas i sär från den empiriska frågan om sanning och den logiska frågan om konsistens och sammanhang.

Ideologiska utsagor innehåller ofta kritik av andras uppfattningar. Härvid spelar självfallet tolkning av andras åsikter en grundläggande roll. Att Tingsten riktar kritik mot ideologer för felaktiga eller missvisande tolkningar av meningsmotståndare är uppenbart. Tingsten använder sig också av relevanskritik, särskilt vid uppgörelsen med den kristna religionen.

Konsistensregeln gör gällande att budskapet måste vara logiskt sammanhängande och motsägelsefritt. Att hävda en sak och dess motsats vid samma tillfälle kan inte accepteras som rationell argumentering.

Konsistensregeln kan delas upp i två underregler. Den praktiskt viktigaste i politisk idéanalys handlar om åskådningen eller argumenteringen som helhet eller relationerna mellan olika argumenteringar. Den säger att ståndpunkter skall vara konsistenta med andra ståndpunkter, argument med andra argument. Den är inriktad på överensstämmelse mellan olika ståndpunkter inbördes och olika argument inbördes.

Den andra underregeln påbjuder att slutsatser skall härledas från premisserna på ett logiskt giltigt sätt. Den har alltså att göra med förhållandet mellan slutsats och premisser (argument).

Den näst sista huvudregeln går ut på att åskådningen eller budskapet skall vara sant. Kritik utifrån denna regel skulle kunna ta sig följande former:

- (i) ideologiska verklighetsomdömen är klen belagda,
- (ii) ideologiska verklighetsomdömen saknar helt belägg,
- (iii) ideologiska verklighetsomdömen kan överhuvudtaget inte beläggas med någon acceptabel metod samt
- (iv) ideologiska verklighetsomdömen är falska.

Av dessa har Lundborg visat att (i), (iii) och (iv) förekommer i Tingstens sanningskritik. Överhuvudtaget är sanningskritik är ett stående inslag i Tingstens uppörelser med "ideologiska vettvillingar".

Den sista regeln innebär att budskapet skall vara värdemässigt godtagbart eller optimalt. Härmed menas att innehållet skall uppfylla vissa värdemässiga ("detta är gott, detta är dåligt") eller normativa ("detta bör göras, detta bör inte göras") kriterier. Denna regel skiljer sig från de andra genom att en värdemässig eller normativ utgångspunkt inte låter sig fastställas på samma allmänt accepterade sätt som exempelvis utgångspunkten klarhet. Det finns ju skolor i vetenskapsteorin som hävdar att all argumentering i värdefrågor är vetenskapligt meningslös. Eftersom Tingsten programmatiskt bekände sig till en sådan uppfattning saknas denna värdemässiga kritik helt i hans verk.

Både i *Det rationella politiska samtalet* och *Political Reasoning* har jag arbetat inte bara med en uppsättning grundregler utan även en uppsättning metaregler som kan ligga till grund för regelkonflikter. Tankegången är följande.

Var och en av reglerna för ett rationellt samtal grundar sig på en norm om vad som karak-

1. **Regeln om stöd:** Ståndpunkter måste alltid stödjas av minst ett skäl (argument).
2. **Klärhetsregeln:** Budskapet måste vara klart.
 - a) Ståndpunkter och argument får inte vara underförstådda på ett sådant sätt att det skapar oklarhet.
 - b) Ord får inte brukas på ett oklart sätt.
 - c) Presentationen måste vara systematisk för att inte skapa oreda och oklarhet.
3. **Regeln om rimliga tolkningar:** Tolkningar av andras budskap bör vara rimliga.
4. **Relevansregeln:** Budskapet måste vara relevant.
 - a) Uttalanden måste vara relevanta och höra till ämnet.
 - b) Relevanta aspekter på ämnet skall vara beaktade och presenterade.
5. **Konsistensregeln:** budskapet skall vara sammanhängande.
 - a) Slutledningar från premisser till slutsatser måste dras på ett logiskt giltigt sätt.
 - b) Ståndpunkter måste vara konsistenta med andra ståndpunkter, skäl med andra skäl.
6. **Sanningsregeln:** Budskapet skall vara sant.
7. **Värderegel:** Budskapet skall vara värdemässigt acceptabelt eller optimalt.

Figur 1. Regler för kritik av politiska ideologier och politiska budskap.

teriserar ett rationellt inlägg i en rationell debatt. Regelsystemet är varken helt entydigt eller en gång för alla givet. Det utvecklas bli i takt med forskningens nya rön. Det är också kontröversieellt på ett sätt som inte gäller reglerna för sociala aktiviteter som schack, fotboll eller längdåkning på skidor, även om exempelvis skidåkningens regelsystem ändrats i samband med uppfinningen av skridskoåkning i skidspåren. Det är därför ingalunda förvånande att motsättningen mellan den analyserade och den analyserades positioner stundom kan bli mer djupgående och gälla själva regelsystemet. I den position som analyseras godtas inte att klarhetsregeln, regeln om rimliga tolkningar, relevansregeln, konsistensregeln eller sanningsregeln är rimliga giltighetskriterier för innehållet i läran utan andra regler föreligger eller föreliggande regler tolkas på ett alternativt sätt. På samma sätt kan den analyserande inte bara kritisera faktiska oklarheter, relevansfel, logiska motsägelser och falska verklighetsomdömen utan också de meningsteorier, tolkningsteorier, relevans-teorier, logiska teorier och sanningsteorier som ligger bakom. Tillämpningen av idékritikens regelsystem förvandlas till en strid om regelsystemet självt. Vi talar om regelkonflikter eller metakritik.

Lundborg har inga metakritiska kategorier i sin avhandling om Tingsten. Mot bakgrund av att idéerna om metakritik och regelkonflikter tidigt utvecklades av Lundborgs handledare Anders Jeffner är detta möjligen en aning förvånande (se *Det rationella politiska samtalet*, s 93). Nu kan det ju vara så att föreställningen om regelkonflikter och metakritik är ofruktbar i Tingstens fall. Måhända riktar Tingsten aldrig någon metakritik mot sina motståndare. Tingstens egen analysposition sätts ju aldrig i fråga av honom själv. Varför skulle han då urskilja och ifrågasätta andras? Det torde vara alldeles uppenbart att Tingsten själv aldrig metodiskt skilde mellan kritik för att inte följa en av både den analyserande och den analyserade godtagna regel och kritik för att den analyserade bekänner sig till en felaktig regel. Faktum är emellertid att det finns tydliga inslag av metakritik i Tingstens an-

grepp, särskilt på religionen. Han tadlar svenska biskopar och präster för att de håller sig med två sanningsbegrepp, ett esoteriskt och ett för de icke invigda. Detta är en variant av meta-kritik (s 99). Tingsten tar också skarpt avstånd från fascismens och nazismens pragmatiska sanningsteori; mot vilken han ställer sin egen korrespondensteori för sanning. Det är alltså inte bara fascismens och nazismens verklighetsomdömen som är falska; dessa ideologier bekänner sig dessutom till en oacceptabel syn på sanning överhuvudtaget.

Vidare kritiserar Tingsten inte bara motsägelser och oklarheter hos teologer utan även deras försvar för det rimliga i att uttala motsägelser och oklarheter. "Man formligen gläds åt motsägelser och förklarar det vara fint med oklarhet och obegriplighet," raljerar Tingsten (s 99). Det är uppenbarligen så att dessa teologer har en annan syn på logisk konsistens och klarhet än Tingsten. Tingstens analysposition står i konflikt med motståndarnas.

Sammanfattningsvis vill jag hävda att Tingstens idékritik innehåller ett rikare och mer varierat sortiment av kritiktyper än vad Lundborg lyckats fånga in i sitt alltför grov-maskiga begrepps nät.

Varför idékritik?

Varför skall statsvetare och andra överhuvudtaget bedriva idékritik och innehållslig analys av politiska ideologier och politiskt språk? Enligt Jörgen Hermansson kan man se Tingsten som en representant för upplysningstraditionen och 80-talsradikalismen men det finns också paralleller till Max Webers tänkande kring samhällets fortgående avmystifiering och förvetenskapligande. Självfallet var Tingsten en kämpande rationalist. Den gemensamma bakgrunden till alla de olika komponenterna i hans idékritik är en djup tro på värdet av rationellt tänkande och kritik. Tingsten föreställde sig idékritiken som ett rationaliseringsinstrument, som skulle driva samhällsutvecklingen och samhällstänkandet framåt. Lundborg snuddar då och då vid denna frågeställning men som statsvetare önskar man sig en mer sammanhängande analys.

Dialektiskt perspektiv på tingstendebatter

Den argumentationsanalytiska infallsvinkeln på Tingstens idékritik är den klart viktigaste i Lundborgs framställning. Man skulle emellertid också kunna anlägga ett retoriskt och dialektiskt perspektiv på Tingstens debatteknik. Detta har så vitt jag vet aldrig gjorts på något systematiskt sätt.

Ett dialektiskt perspektiv innebär att man undersöker hur en debatt mellan Tingsten och hans anhängare å ena sidan och deras motståndare å den andra utvecklar sig från debattens början till dess slut. Samspelet och motspelet mellan kombattanterna står då i centrum. Debattens kronologiska förlopp är viktigt. Utvecklades debatten som ett sökande, intellektuellt obundet rationellt politiskt samtal eller formades det till en sorts domstolsprocess med låsta positioner? Detta dialektiska perspektiv på debatter uppmärksammas då man liknar debatten vid ett spel som definieras av vissa regler. Jag har själv varit inne på detta i *Det rationella politiska samtalet*.

Enligt opponenter som Jörgen Hermansson skulle man kunna tänka sig att ett typiskt meningsutbyte med Tingsten utvecklades på följande sätt. Först gör Tingsten en grov och ganska orimlig tolkning av motståndarens inställning. Därefter kommer en till formen ytterligt skarp attack som i sak handlar om förment logiska och empiriska brister. Tingsten hade en enastående förmåga att karakterisera huvudlinjer. Nästa steg kunde bli att motståndaren svarade med att ge en rimligare tolkning av sina egna åsikter än dem som Tingsten tillskrivit honom i kombination med ett energiskt försvar. Då blir Tingsten oerhört upprörd över att andra inte vill stå för de åsikter som han själv tillskriver dem och förebrår dem för detta.

Ideologiernas och religionens legitimerande funktion

En styrka i Lundborgs framställning är att han så klart visar att Tingsten ständigt är upptagen av ideologiernas legitimerande funktion. Ideologierna har reellt sett funktionen att rättfärdi-

ga, legitimera eller försvara handlandet, hävdar Tingsten vid upprepade tillfällen. Ibland säger han i klartext att ideologierna inte styr handlandet utan tjänar som en utsmyckning i efterhand för att rättfärdiga mått och steg som tagits utifrån andra överväganden. På tal om fascismen skriver han: "Fascismen måste söka objektivering och legitimation, utbilda en lära, som motiverade dess gärning. Efter handlingen kom normen, efter segern ideologien" (s 50).

Om detta kan en hel del hävdas. En ideologi som den italienska fascismens, vilken så uppenbart kommit till för att legitimera maktinnehavet, skulle enligt Tingstens egen definition inte vara någon ideologi. I en berömd passus i *Idékritik* skriver ju Tingsten: "Ordet ideologi reserveras för en samling politiska föreställningar, som tänkas bilda ett mera systematiskt helt och angiva generella och bestämda direktiv för handlandet" (s 33). Lundborg föreslår att Tingsten med ideologi avser övertygelsemängder bestående av principiella verklighetsomdömen och värderingar, som uppvisar en viss grad av konsistens och har funktionen att påverka det politiska handlandet (s 41). Men den italienska fascistiska ideologin fyllde aldrig funktionen att ge direktiv för handlandet utan tjänade endast ett legitimerande syfte. Därför är den ingen ideologi.

Viktigare än denna invändning mot Tingstens språkbruk är hans insikter i ideologiers legitimerande funktioner. Hans analys förebådar den moderna organisationslärans syn på rationalitet. Rationalitet karakteriserar inte i särskilt hög grad faktiska beslutsprocesser i stora organisationer som staten. Det är sällan någon omfattande uppsättning handlingsalternativ övervägs eller någon större mängd konsekvenser av varje handlingsalternativ utreds innan beslut fattas. Men efteråt framställs ändå dessa processer av deltagarna själva som högst rationella och genomtänkta. Rationalitet är ett så viktigt värde i vår kultur att det ex post får legitimera verksamheten.

Även religionernas funktioner intresserar Tingsten. Katolicism, buddhism, hinduism och islam försvaras ofta utifrån nyttoaspekter; de sägs understödja en samhällelig moral. Det

anmärkningsvärda är, konstaterar Tingsten, att man talar om samma etik: fredlighet, folkstyrelse, sociala förbättringar, den enskildes väl som mål för allt politiskt arbete. Både Kristus och Muhammed har blivit demokrater och socialreformister, konstaterar den gamle ateisten och demokraten spefult. Men detta är en grov felsyn, dundrar Tingsten. "Istället är det så att kyrkor och religioner anpassat sin förkunnselse till de strömningar som sedan århundraden fått starkt fäste i folkopinionen." Det tog t.ex. 2000 år innan de kristna ställde sig på demokratins sida. Kyrkan och religionerna draperar sig i nya ideologiska kåpor för att vinna legitimitet.

Tingstens analys förbådar också en insikt om politiska partiers agerande och argumenterande. När den allmänna tidsandan hyllar individens valfrihet kallar socialdemokratin det samhälle man håller på att skapa för valfrihetens samhälle. När tidsandan kräver jämlikhet talar socialdemokratin om jämlikhetens samhälle. När tidsandan plötsligt värderar upp demokratin vill socialdemokratin lägga en större del av nationalprodukten under demokratisk kontroll. Samma politiska innehåll legitimeras genom hänvisning till olika ideologiska uttalanden. Det ovan sagda gäller självfallet också andra partier än socialdemokratin.

Den sistnämnda tankegången om politiska partiets letande efter legitimerande motiveringar påminner om soptunnemodellens syn på stora kollektiva beslut. Partierna står för lösningar – vänstern mer offentliga ingrepp, högern mer marknad – och partipolitik består i stor utsträckning i att finna problem att hänga upp dessa färdigpaketerade lösningar på. Vilket samhällsproblem som än uppstår slänger vänstern in ökad planhushållning, högern mer marknadsekonomi som lösningen.

Tingsten uppmärksammar också flera andra funktioner hos ideologierna. Metafysiska utsagor har en verklighetsdöljande och dimbildande funktion genom att de skyler över de stora sociala klassmotsättningarna (s 62f). Teleologiska föreställningar om historiens syften fungerar moraliskt avtrubbande (s 66). Utan att explicit hävda det är Lundborg också inne på att ideologiska utsagor verkar

som självuppfyllande profetior. I den socialistiska idévärlden förekommer föreställningen att varje försök att omvandla samhället i socialistisk riktning kommer att mötas av en borgerlig kontrarevolution. Därför måste omvandlingen ske omedelbart, totalt och eventuellt under upphävande av demokratins spelregler. Denna analys kan emellertid, menar Tingsten, bidra till att framkalla en social konflikt, eftersom den sägs vara oundviklig. Den åvågarbringar den våldsamma reaktion från kapitalisterna som man säger sig vilja undvika (77f).

Lundborgs utläggning är emellertid felaktig. Så här lyder Tingstens ganska uppstyltade originaltext:

Huruvida de förutsägelser rörande de borgerligas uppträdande vid ett försök att förverkliga socialismen, vilka strängt taget utgöra grundvalen för hela argumentationen, är riktiga, kan icke bedömas, eftersom intet som helst erfarenhetsmaterial finnes; all sannolikhet talar för att, om socialismen i preventivt syfte söker genomföra sitt program med extraordinär skyndsamhet och hänsynslöshet, detta handlingssätt i och för sig är ägnat att utlösa den våldsamma reaktion, som man säger sig frukta.

Det som utlöser motreaktionen är således inte ideologiska utsagor utan ett handlingssätt. Någon självuppfyllande profetia är det därför inte fråga om.

Idékritik, positiv teori och ideologiernas död

Tingstens idékritiska program är naturligtvis ofullständigt som heltäckande program för statskunskapen. Statskunskapen kan och bör vara kritisk, men det räcker inte. Till dess uppgifter hör också att formulera positiva, empiriska teorier om den politiska utvecklingen och om politiska fenomen. Detta insåg naturligtvis Tingsten själv, vilket bl.a framgår av att han forskade om väljarbeteende. Han formulerade också en riktbar positiv teori om ideologiernas död.

Tesen om de politiska ideologiernas död är hos Tingsten förknippad med en större gene-

rell historieteori, en teori som han säkerligen med lidelse skulle ha försökt smula sönder om han funnit den hos exempelvis Arnold Toynbee eller andra tänkare i den grandiosa genren. Den generella historieteorin säger att den tidigare så dominerande religiösa livsåskådningen ersatts av tron på politiska ideologier vilka så småningom vittrat sönder och ersatts av en överideologi vari demokratism och vetenskaplig kunskap spelar en central roll. Man skulle kunna tala om religionens, ideologiernas och demokratins eller möjligen teknokratins tidsåldrar. Tingsten själv ansåg för övrigt att man kunde tala om ideologiernas tidsålder (s 109).

Så här formulerade sig Tingsten om "den religiösa förtunningen" och ideologiernas uppkomst i religionens ställe:

De politiska ideologierna har med rätta betecknats som ersättningar för religionen. Det innebär inte, att religionen var död, då ideologierna bröt igenom på 1700- och 1800-talen. Men ideologierna, med sina fasta system, sina direktiv för handlandet, sina förutsägelser om utvecklingens gång och mål, trädde i stor omfattning i religionens ställe som riktningssgivande för tänkare och nydanare. Föreställningen om det jordiska livet som en prövning och en förberedelse till ett annat liv försvagades eller försvann; även om Gud erkändes, blev han inte längre en styrande och ständigt ingripande kraft, hans ställföreträdare på jorden blev det mänskliga förnuft, som redan medeltidens katolska teologer betraktat som ett medel att finna hans vilja. Tron på ett världsligt framsteg, styrt av förnuftet, blev för första gången i historien en dogm för de människor, som tänkte, skrev och planerade politiskt, den jordiska utopien; skymtande hos tänkare sedan judendomen och antiken, trängde ut den himmelska.

Lundborg säger några intressanta saker om ideologiernas död bl.a. att Tingsten oscillerar mellan två olika ideologibegrepp. Själv skall jag göra några påpekanden som inte finns hos Lundborg.

Tesen om att ideologierna dör och politiken förvandlas till förvaltning har sina internatio-

nella förebilder. Lundborg nämner Daniel Bell men han kunde också ha anknutit till Max Webers teori om byråkratisering och avmystifiering eller till ett teknokratiskt perspektiv.

Tingsten tänkte sig nämligen att ideologierna i den högt utvecklade lyckliga demokratin ersatts av förvaltning som starkt präglas av vetenskap, rationalitet, förnuft och statistik. Denna tes ligger nära uppfattningen att politiken förvetenskapligas, att politik utvecklas till teknokrati eller expertvälde. Tingsten erfor en skräckblandad tillfredsställelse över denna utveckling. Han kände sig lycklig över att de stora motsättningarna försvunnit samtidigt som han saknade den spänning som det utopiska tänkandet ger. Den utväg han förespråkade var följande:

Enligt min uppfattning måste staten, här som på andra punkter, gripa in mera direkt och brutalt. Den måste ordna en utredning om livet efter detta, om livet efter välfärdstaten; annars blir det ingenting av, i varje fall inte ett organiserat kollektivt arbete. Man skulle sätta ett antal personer att ägna tio år åt frågan om vad vi skall ta oss till, vilka människor vi vill forma, vilket samhälle vi vill ha. Det skulle inte bara vara professionella forskare, naturligtvis, men det ideala kravet på medlemmarna är en förning av kunskap, spekulaton och drömmar. Män och kvinnor, religiösa och förnekare, gamla och unga, förståndets män lika väl som fantasins martyrer (§ 166).

Tingsten talar om denna grupp som de sakkunniga för utopier och denna yrkesmässiga utopism. Lundborg skriver: "Vetenskap och forskning är således svaret på det tomrum som religion och ideologier lämnat efter sig." Det är detta drag som jag skulle vilja beteckna som teknokratiskt.

Ur statsvetenskaplig synvinkel är det utomordentligt glädjande att Johan Lundborg gett sig i kast med uppgiften att karakterisera och reda ut grundvalarna för Herbert Tingstens idékritik. Att hans bok är så nöjsam läsning är naturligtvis delvis Tingstens förtjänst. Citaten ger många prov på den intellektuella spänsten, det skoningslösa engagemanget och den stilistiska briljansen i Tingstens angrepp på fähun-

dar" och "storslagna galningar". Men förtjäns- ten är också Lundborgs. Språket flyter lätt och framställningen präglas av en enkelhet och klarhet både i uttryckssätt och disposition som är mycket tilltalande. Johan Lundborgs bok bör få många läsare.

Evert Vedung

Samuel P. Huntington: *The Third Wave. Democratization in the Late Twentieth Century*. Norman och London: University of Oklahoma Press, 1991.

Demokratiseringsprocesserna i Sydeuropa på 70-talet och i Latinamerika under 80-talet har analyserats ingående av ett flertal statsvetare. (Se tex den av O'Donnell, Schmitter och Whitehead redigerade *Transitions from Authoritarian Rule*.) Demokratiseringen av de forna kommunistiska staterna i Öst- och Centraleuropa, liksom demokratiseringsprocesserna och kampen för demokrati i många afrikanska och asiatiska stater under de senaste åren har naturligtvis ytterligare ökat statsvetarnas intresse för demokratiserings-problem. Vi kommer säkert att få se en uppsjö av litteratur på området de närmaste åren.

Samuel Huntington studerar i sin nya bok demokratisering under vad han kallar den "tredje vågen". "A wave of democratization is a group of transitions from nondemocratic to democratic regimes that occur within a specified period of time and that significantly outnumber transitions in the opposite direction during that period of time." (s. 15). Huntington identifierar tre sådan demokratiseringsvågor. Den första sträcker sig från 1828 till 1926, den andra från 1943 till 1962 och den tredje tog sin början i och med fascismens fall i Portugal 1974 och pågår fortfarande. Mellan demokratiseringsvågorna har det förekommit vågor i motsatt riktning idå den globala trenden varit sammanbrott för demokratin och övergång till auktoritär styrelse.

Statsvetenskaplig Tidskrift 1992, årg 95 nr 1

Boken skrevs under 1989 och 1990 vilket innebär att demokratiseringen i Öst- och Centraleuropa behandlas. Däremot säger Huntington tyvärr inget om de senaste två årens intressanta händelser i Afrika.

Syftet med boken är att förklara varför, hur och med vilka konsekvenser en grupp övergångar till demokrati inträffade på 1970- och 80-talen. Huntington har inte ambitionen att utveckla en generell teori om demokratiseringsprocesser. Hans generaliseringar begränsar sig (för det mesta) till de demokratiseringsprocesser under den "tredje vågen" som han studerat. Han använder sig av existerande teoribildning på området för att se vilka teorier som kan bidra till att förklara dessa demokratiseringsprocesser. Huntington gör många jämförelser mellan de trettiotal fall av demokratisering/ liberalisering som han menar ägt rum under tidsperioden, men någon mera ingående analys av enskilda fall blir det av naturliga skäl inte fråga om. Ambitionen är förklarande, men ibland ger Huntington även konkreta råd till aktörer som vill genomföra en demokratisering.

Huntingtons formella demokratidefinition är densamma som han använt tidigare (jfr Huntington, 1984:195): Ett politiskt system är demokratiskt "to the extent that its most powerful decision makers are selected through fair, honest, and periodic elections in which candidates freely compete for votes, and in which virtually all the adult population is eligible to vote." (s.7) Liberalisering innebär, med Huntingtons ord, "the partial opening up of an authoritarian system, short of choosing governmental leaders through freely competitive elections." (s. 9). Jag ska återkomma till dessa definitioner och hur de används i studien, men först ska jag ge en översiktlig presentation av bokens uppläggning och huvudsakliga teser.

Den bärande tesen i boken är att de demokratiseringsprocesser som ägt rum runt om i världen sedan 1974 ingår i en global trend (eller våg) mot demokratisering och att dessa regimförändringar i flera avseenden skiljer sig från tidigare demokratiseringsprocesser. Huntington tar upp fem orsaker till den "tredje demokratiseringsvågen". För det förs-

ta legitimitetsproblem. Ideologisk kollaps och ekonomiska problem underminerar den auktoritära regimen legitimitet. För det andra ekonomisk tillväxt och ekonomisk kris. Ekonomisk utveckling skapar på lång sikt förutsättningar för demokratisering. På kort sikt kan mycket snabb ekonomisk tillväxt leda till demokratisering genom att den sociala strukturen snabbt ändras och ökade förväntningar uppstår. Men ekonomisk kris kan också leda till demokratisering i och med att den auktoritära regimen legitimitet undergrävs. För det tredje den katolska kyrkans ändrade inställning till demokrati. Från att ha varit ett pålitligt stöd för allehanda status quo-inriktade diktaturer har den katolska kyrkan tagit aktiv ställning för demokratiska reformer runtom i världen. För det fjärde externa aktörer. EG, USA och Sövdjetunionen har börjat aktivt främja demokratisering eller åtminstone dra tillbaka sitt stöd till auktoritära regimer. För det femte "snöbolls"- eller demonstrationseffekter. Demokratisering i ett land uppmuntrar till demokratisering i andra länder. På den utvecklingen när det gäller globala kommunikationer har demonstrationseffekter spelat en mycket större roll under den tredje demokratiseringsvågen än under tidigare vågor, menar Huntington.

Liksom de flesta andra demokratiseringsforskare under 80-talet, betonar Huntington aktörernas betydelse i demokratiseringsprocessen: "Vissa strukturella förutsättningar för demokrati måste vara uppfyllda, men det avgörande är att politiska ledare tar initiativ till demokratisering. "Democracy is created not by causes but by causers!" (s.107).

När det gäller hur själva demokratiseringsprocessen går till skiljer Huntington på tre typer av regimförändringar; *transformations*, *replacements* och *transplacements*. Vid *transformations* går makteliten i spetsen för demokratiska reformer (ex: Sovjetunionen, Spanien, Brasilien). Motsatsen är *replacements* då initiativet kommer från oppositionen och den auktoritära regimen kollapsar eller störtas och ersätts med en demokratisk (ex: Östtyskland, Filippinerna, Portugal). När demokratiseringen är ett resultat av initiativ från såväl den gam-

la auktoritära regeringen som oppositionen talar Huntington om *transplacements* (ex: Polen, Uruguay, Sydkorea).

Den tredje vågens demokratiseringsprocesser kännetecknas enligt Huntington av kompromisser, val och låg våldsnivå. Demokratier skapas med demokratiska metoder.

Huntington tar även upp problem kring konsolideringen av demokratin. Han diskuterar om man bör straffa eller förlåta de som begått brott mot mänskliga rättigheter under den auktoritära regimen. Han diskuterar också hur man kan förhindra att militären på nytt tar makten. På det hela taget förespråkar Huntington stor återhållsamhet och eftergifter till militären och andra som begått brott mot mänskliga rättigheter under den auktoritära regimen.

Till problemen kring demokratiseringens konsolidering hör även utvecklandet av en demokratisk politisk kultur och institutionalisering av den demokratiska politiken.

I ett avslutande kapitel diskuterar Huntington förutsättningarna för fortsatt demokratisering. Kommer den tredje vågen att hålla i sig eller kommer det en tredje våg i andra riktningen?

Några kritiska kommentarer.

Begreppet "demokratiseringsvågor" kan verka alltför svepande. Risken är att likheterna och sambanden mellan olika demokratiseringsprocesser överbetonas. "Vågornas" avgränsning i tiden kan naturligtvis också diskuteras. Men det ligger ändå något i begreppet. Man kan inte komma ifrån att många av den senaste tidens demokratiseringsprocesser tycks ha delvis gemensamma orsaker. Idé-spridning och demonstrationseffekter har varit påtagliga inte enbart på regional nivå (Latinamerika, Östeuropa) utan även globalt. (Min egen forskning visar t.ex. att demokrati-förespråkare i Indonesien tagit intryck av demokratiseringen i bl.a. Östeuropa).

Huntingtons demokratidefinition är elitistisk. Politisk-participation betraktas snarast som skadligt för demokratin. Stabilitet och ordning betonas starkt (jfr. Huntington, 1968: 4-5). Studien har därmed en klart konservativ

bias. Fria val är hans enda kriterium för att bedöma om ett land är demokratiskt eller ej. Dessutom tycks han titta mer på formella institutioner än reella inskränkningar i demokratin. Att valen verkligen är fria, rättvisa och hederliga tycks inte alltså vara så noga för Huntington. Sålunda bedömer han Brasilien 1989 som "a full-scale democracy" (s 126). Även länder som Chile, Turkiet, Peru, El Salvador, Guatemala, Honduras, Sydkorea, Rumänien och Mongoliet anser han vara fullt ut demokratiserade 1990. I flera av dessa länder förekommer fortfarande betydande inskränkningar i oppositionens reella möjligheter att delta i det politiska livet. Grova brott mot de mänskliga rättigheterna i t ex de centralamerikanska staterna gör det, enligt min mening, omöjligt att tala om reell demokrati i dessa länder. Problemet med Huntingtons klassificering framträder också vid en jämförelse med Hadenius demokratiindex från 1989.* Flera av de länder som Huntington bedömer som fullvärdiga demokratiär får tämligen låga poäng av Hadenius, just därför att den senare även tagit hänsyn till mänskliga rättigheter i sin demokratidefinition. Senegal däremot som av Hadenius bedöms vara mera demokratiskt än något av de ovan nämnda länderna klassificeras av Huntington som icke-demokratiskt (s 314). Huntington håller sig till en dikotom indelning av stater i demokratier och icke-demokratier även om han på vissa ställen i texten talar om "begränsade demokratier". Kanske hade en något mer nyanserad klassificering kunnat mildra min kritik något.

Bristen på nyanser är också påtaglig när det gäller auktoritära regimer. Sandinisternas Nicaragua betraktas t ex som ett marxist-leninistiskt enpartisystem precis som Östtyskland och Tjeckoslovakien. Bristen på nyanser leder också till krystade jämförelser som t ex mellan liberaliseringsprocesserna i Sovjetunionen och Sydafrika.

Distinktionen mellan liberalisering och demokratisering upprätthålls inte konsekvent. Huntington talar t ex om demokratisering i Sydafrika (sic!) (s 112) medan utvecklingen i Sydafrika på följande sida klassificeras som ett fall av liberalisering.

Jag har således två invändningar mot Huntingtons definition av demokrati och demokratisering. För det första har jag normativa invändningar mot den elitistiska demokratisynen. Participation och mänskliga rättigheter måste, enligt min mening, finnas med i demokratibegreppet för att det ska bli meningsfullt. För det andra menar jag att Huntington inte konsekvent tillämpar sina definitioner i praktiken. Han tar inte tillräcklig hänsyn till huruvida valen verkligen är fria, rättvisa och hederliga. Dessutom är han inte konsekvent när det gäller distinktionen mellan liberalisering och demokratisering.

Det är inte alls oväntat att Huntington har en mycket positiv uppfattning om USA:s roll när det gäller att främja demokrati i världen. Men det blir närmast patetiskt när han på sidan 94 framhåller USAs "financial support to insurgencies against nondemocratic governments in Afganistan, Angola, Cambodia, and Nicaragua" som ett medel att främja demokratisering.

Framställningen är bitvis väl yttlig och onyanserad och behandlingen av enskilda länder kan ofta ifrågasättas. Detta understryker behovet av intensiva fallstudier av specifika demokratiseringsprocesser. Å andra sidan kan det ses som en styrka att ta ett samlat grepp på alla demokratiseringsprocesser under en viss tidsperiod.

Huntingtons studie är inte teoriutvecklande, men den antyder vilka existerande teorier som kan vara användbara för att förklara de senaste demokratiövergångarna. Det finns en hel del intressanta idéer och hypoteser i boken. Trots den elitistiska demokratidefinitionen och den bitvis inkonsekventa och onyanserade bedömningen av demokratin i olika länder är det således en bok med flera förtjänster. Den har alla förutsättningar att bli en klassiker på området och ingen forskare som ägnar sig åt demokratiseringsfrågor torde kunna ignorera den.

Anders Uhlin

* Hadenius (1990) sätter poäng på "demokratin" i 132 länder i tredje världen (1988) utifrån kriterier

som hänger samman med val och politiska friheter.

Referenser

Hadenius, Axel (1990) *Demokrati och utveckling*. Uppsala: Statsvetenskapliga institutionen. (manuskript)

Huntington, Samuel P. (1968) *Political Order in Changing Societies*. New Haven och London: Yale University Press.

Huntington, Samuel P. (1984) Will More Countries Become Democratic? *Political Studies Quarterly* 99:193–218.

O'Donnell, Guillermo, Philippe C. Schmitter & Laurence Whitehead (red.) (1986) *Transitions from Authoritarian Rule*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Till redaktionen insända skrifter

Per Ahlmark, red. *Tingsten. Tyranniet begär förtroende*. Stockholm 1992: Ratio. Ishtiaq Ahmed, Separatistströrelser i Sydasien. *Världspolitikkens Dagsfrågor* 12 1991.

Roland Andersson, *Stadsbyggnadsekonomi*. Lund 1991: Studentlitteratur.

Göran Arvidsson – Bengt Jönsson, red. *Sjukvård i andra länder – Vad kan Sverige lära?* Stockholm 1991: SNS.

Göran Arvidsson – Bengt Jönsson, red. *Valfrihet och konkurrens inom sjukvården*. Stockholm 1991: SNS.

Göran Arvidsson – Rolf Lind, red. *Ledning av företag och förvaltningar*. Stockholm 1991: SNS.

Avtalet om Europeiska Ekonomiska Samarbetsområdet. EES-avtalet Februari 1992. Stockholm 1992: Utrikesdepartementets Handelsavdelning.

Stefan Björklund: *Forskningsanknytning genom disputation*. Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala 112. Uppsala 1991: Almqvist & Wiksell.

Björn Brorström – Staffan Johansson, *Från regler och konton mot värderingar och ansvarsenheter*. Lund 1992: Studentlitteratur.

Martin Bylund, *Borta bra men hemma bäst?* ERU Rapport 72. Stockholm 1992.

Lars Carlsson, *Framtidsbyar i glesbygden*. ERU Rapport 71. Stockholm 1992.

Barbara Czarniawska-Joerges, *Styrningens paradoxer. Scener ur den offentliga verksamheten*. Stockholm 1992: Norstedts Juridik.

Nils Elvander, *Lokal löneemarknad. Lönebildning i Sverige och Storbritannien*. Stockholm 1991: SNS.

Maria Falk, Tysklands inre enande. *Världspolitikkens Dagsfrågor* 10 1991.

Norman Flynn, *Ekonomisk styrning inom den offentliga sektorn*. Lund 1991: Studentlitteratur.

Förvaltningsrättslig Tidskrift 1–3/92. Festskrift tillägnad Håkan Strömberg.

Michael Gallagher – Michal Laver – Peter Mair, *Representative Government in Western Europe*. New York 1992: McGraw-Hill.

David Grønbæk, *Industripolitik i Danmark och Sverige*. Köpenhamn 1991: Politiske Studier.

Göran Hallin, *Förnyelse i fyra fall – lokal utveckling ifrågasatt*. ERU Rapport 73. Stockholm 1992.

Gunilla Herolf, Säkerhetspolitiskt samarbete i Västeuropa. *Världspolitikkens Dagsfrågor* 2 1992.

Björn Hettne, *Etniska konflikter och internationella relationer*. Lund 1992: Studentlitteratur.

Björn Hettne, *Internationella relationer*. Lund 1992: Studentlitteratur.

David Isaksson, Informell ekonomi – alternativ för tredje världen. Exemplet Peru. *Världspolitikkens Dagsfrågor* 1 1992.

Ernst Jonsson, red. *Belöningar och effektivitet i offentlig förvaltning*. Lund 1992: Studentlitteratur.

Svante Karlsson, *Freds- och konfliktkunskap*. Lund 1992: Studentlitteratur.

Lauri Karvonen – Jan Sundberg, eds. *Social Democracy in Transition. Northern, Southern and Eastern Europe*. Aldershot 1991: Dartmouth Publ.

Gerd Lindgren, *Doktorer, syster och flickor. Om informell makt*. Stockholm 1992: Carlssons.

- Per Kongshøj Madsen, *The Politics of Economic Modelling*. Köpenhamn 1991: Politiske Studier.
- Jan-Eric Malmquist, red, 'Förstudien'. *Om behovet av en ny svensk periodicabibliografi*. Rapport från Statens Kulturråd 1991:10.
- Stina Nicklasson, *Högerns kvinnor. Problem och resurs för Allmänna valmansförbundet perioden 1900–1936/1937*. Studia Historica Uppsaliensis 167. Uppsala 1992: Almqvist & Wiksell.
- Birgitta Odén, *Forskarutbildningens förändringar 1890–1975: Historia Statskunskap Kulturgeografi Ekonomisk historia*. Bibliotheca Historica Lundensis 69. Lund 1991: Lund University Press.
- Ingvar Paulsson – Curt Riberdahl, *Den kommunala självstyrelsen och lagen*. Älvsjö 1991: Kommentus.
- Karl Erik Rosengren – Peter Arvidsson, *Sociologisk metodik*. 4 uppl. Stockholm 1992: Almqvist & Wiksell.
- Bo Sellstedt, *Samhällsteorier. Vad har Giddens, Habermas m fl att säga ekonomer?* Lund 1992: Studentlitteratur.
- Torsten Seth, *EG:s arbetsrätt*. Lund 1992: Studentlitteratur.
- Omar Sheikmous, *Kurdernas kamp för självstyrelse: Världspolitikens Dagsfrågor* 11 1991.
- Christer Skoglund, *Vita mössor under röda fanor. Vänsterstudenter kulturradikalism och bildningsideal i Sverige 1880–1940*. Stockholm Studies in the History of Ideas 2. Stockholm 1991: Almqvist & Wiksell International.
- Ivar Strahl, *Makt och rätt*. 9 uppl. Uppsala 1991: Iustus.
- Håkan Strömberg, *Handlingsoffentlighet och sekretess*. 6 uppl. Lund 1992: Studentlitteratur.
- Håkan Strömberg, *Sveriges författning*. 13 uppl. Lund 1992: Studentlitteratur.
- Evert Vedung, *Utvärdering i politik och förvaltning*. Lund 1991: Studentlitteratur.
- Lars Wiberg, *Vilja välja verklighet: En bok om personlig effektivitet*. 4 uppl. Stockholm 1991: Norstedts Juridikförlag.
- Matti Wiberg, ed, *The Political Life of Institutions. Scripta in honorem professoris Jaakko Nousiainen sexagesimum annum complentis*. Jyväskylä 1991: The Finnish Political Science Association.
- Matti Wiberg, ed, *The Public Purse and Political Parties*. Jyväskylä 1991: The Finnish Political Science Association.
- Daniel Wiklund, *Att förstå EG. Sveriges framtid i Europa*. 2 uppl. Stockholm 1991: Norstedts Juridikförlag.
- Erik Åsard, *Den konservativa eran. Amerikansk politik från Reagan till Bush*. Uppsala North American Studies reports # 7. Uppsala 1991: Uppsala Universitet.
- Gertrud Åström – Yvonne Hirdman, red, *Kontrakt i kris*. Stockholm 1992: Carlssons.

Medarbetare i Statsvetenskaplig Tidskrift

- Jan Magnusson studerar statsvetenskap i Lund
- Stig Montin är verksam vid Institutionen för politik med förvaltning i Örebro
- Tim Booth är lektor vid Department of Sociological Studies i Sheffield
- Fil-dr Ingemar Elander och Mattias Gustafsson är verksamma vid Institutionen för politik med förvaltning i Örebro
- Tomas Niklasson är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen i Lund
- Docent Evert Vedung är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen i Uppsala
- Anders Whlin är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen i Lund